
Savremeni trendovi međunarodne ekonomske nejednakosti

OGNJEN DRAGIČEVIĆ

Univerzitet u Beogradu

Sažetak

Rad je posvećen istraživanju savremenih trendova međunarodne ekonomske nejednakosti. Namera autora u ovom radu jeste da ukaže da je međunarodna ekonomska nejednakost dvosmeran i složen koncept. Dvosmernost i složenost tog koncepta se ogleda u činjenici da istovremeno postoje zemlje koje se u pogledu razvoja udaljavaju ili približavaju najrazvijenijim državama. Ključni zaključak rada jeste da ekonomska nejednakost između država raste, posebno između najsiromašnijih i najbogatijih država. Izuzetak su pojedine zemlje koje su u periodu od 2000. do 2014. godine učinile značajan iskorak u smanjenju ekonomske nejednakosti u usporedbi sa najbogatijim državama. Najvažnije faktore koji su doprineli tom napretku čine osobene ekonomske institucije i razvojne politike tih država, kao i finansijske krize i višedecenijska stagnacija u najrazvijenijim delovima sveta.

Ključne riječi: međunarodna ekonomska nejednakost, ekonomski razvoj, ekonomske institucije, finansijske krize, zemlje u razvoju

1. Uvod

Koncept međunarodne ekonomske nejednakosti poslednjih godina bio je skrajnut sa radara stručne i medijske javnosti. Razloge zašto je istraživanje međunarodne ekonomske nejednakosti izgubilo na značaju u stručnim krugovima treba tražiti u dve grupe faktora. Prvu grupu predstavlja akcentovanje konceptata globalne i unutrašnje nejednakosti. Naime, velika medijska pažnja koja je pratila promovisanja knjiga-bestselera koji su u svoju žižu interesovanja/istraživanja postavili globalnu nejednakost, poput *Kapitala u 21. veku* Tome Piketija (Thomas Piketty) ili *Dva lica globalizacije* Branka Milanovića, doprinela je popularizaciji ovog vida nejednakosti ne samo kao predmeta istraživanja naučnika nego i kao globalnog fenomena koji privlači zanimanje mnogih nacionalnih ili međunarodnih institucija, nevladinih organizacija i uticajnih pojedinaca.

Takođe, u tu grupu faktora koji su doprineli da koncept međunarodne ekonomske nejednakosti zapadne u senku spadaju i istraživanja negativnih trendova u najrazvijenijoj zemlji sveta, tj. brojni radovi koji se tiču rasta unutrašnje nejednakosti u Sjedinjenim Američkim Državama. Primer su radovi autora poput Vilijama Goldsmita (William Goldsmith), Edvarda J. Blejklia (Edward J. Blakely), Lorenasa F. Kaca (Lawrence F. Katz), Džozefa Stiglica (Joseph Stiglitz) i drugih (Goldsmith i Blakely, 2010; Autor, Katz i Kearney, 2008; Stiglitz, 2015). Bilo je donekle očekivano da zanimanje za problem produbljivanja jaza u dohocima u najvećoj ekonomiji sveta zaseni pitanje razlike u razvoju između država.

Druga grupa faktora ili, preciznije, drugi razlog predstavlja prihvatanje teze, od strane mnogih autora, da nakon 2000. godine dolazi do nepovratnog procesa smanjenja nejednakosti između država, pa samim tim da je ta tema izgubila na aktuelnosti i značaju. Takvu tezu zastupaju autori poput Serhija Vieire (Sergio Vieira). Naime, sam Vieira ističe da je upravo 2000. godina bila tačka preokreta koja je označila prestanak divergencije između prihoda država ili čak preokrenula taj proces (Vieira, 2012: 7).

Međutim, u uslovima velikih migracionih procesa, pretnje od globalnog zagađenja i klimatskih promena, finansijskih kriza i sukoba, pitanje nejednakosti u razvoju između država čini se važnijim nego ikad. Značaj tog koncepta počiva ne samo na ekonomskim nego i na političkim i društvenim osnovama.

Drugim rečima, uprkos navedenim razlozima, u ovom radu se zastupa teza da je koncept ekonomske nejednakosti između država neodvojiv deo proučavanja međunarodne političke ekonomije i međunarodnih odnosa, pa samim tim istraživanje njegovih trendova/kretanja, uzroka i posledica ima ogroman i vanvremenski značaj. Upravo zbog važnosti, složenosti i dinamičnosti međunarodne ekonomske nejednakosti, ovaj rad je posvećen istraživanju njenih savremenih trendova. Cilj rada je da ukaže u kom pravcu se kreću nejednakosti u razvoju između država i da pruži objašnjenje rezultata koji su proistekli iz tog istraživanja.

Radi ostvarenja tog cilja prvo se moraju definisati pomenuti koncept i drugi važni pojmovi, kao i odrediti metodologija kojom će se meriti nivo/stepen tog oblika ekonomske nejednakosti. Definisanje ključnih pojmova i metodologije koja će se koristiti predstavlja prvi deo rada. Takođe, prvi deo rada čine i rezultati primene metodologije, tj. rezultati do kojih se došlo prilikom istraživanja kretanja pokazatelja kojim se meri nejednakost u razvoju između država. Drugi deo rada odnosi se na objašnjenje ključnih faktora koji su doprineli nastanku/pojavi savremenih trendova međunarodne nejednakosti, a koji su ustanovljeni u prvom delu.¹ Poslednji segment strukture rada predstavlja zaključna razmatranja.

¹ Važno je da se naglasi da u radu neće biti reči o uzrocima koji su doveli do nastanka nejednakosti u razvoju između država.

2. Međunarodna nejednakost – pojam i trend²

2.1. Pojam međunarodne nejednakosti

Pojam nejednakosti poput drugih pojmova u društvenim naukama ima široko značenje. Najčešće se pod njim podrazumeva odsustvo ravnomerne raspodele određene veličine koja se raspoređuje po jedinicama analize (Firebaugh, 2003: 7). Jedinice analize mogu biti pojedinačne (individue) ili grupne. U slučaju grupne nejednakosti, nejednakost postoji onda kada grupa ne poseduje ravnomeran deo onoga što se raspodeljuje. Frensis Stjuart (Frances Stewart) nejednakost između pojedinaca naziva vertikalnom nejednakošću, dok nejednakost između grupa čini horizontalnu nejednakost (Stewart, Brown i Mancini, 2005: 3). Takođe, ta autorka ističe postojanje različitih tipova grupa kao što su grupe zasnovane na rasi, polu, etnicitetu, ideologiji, starosti, klasi i državljanstvu. Drugim rečima, nejednakost se može meriti na više nivoa, tj. između pojedinaca, grupa, država i na globalnom/svetskom nivou.

Branko Milanović u svojoj knjizi *Odvojeni svetovi – merenje međunarodne i globalne nejednakosti* (Milanovic, 2005) definiše tri koncepta svetske nejednakosti. Prvi koncept (1) predstavlja “neponderisana međunarodna nejednakost”, odnosno nejednakost između država u kojoj se države posmatraju kao jednake jedinice bez obzira na svoju teritorijalnu veličinu ili brojnost populacije (*ibidem*: 7). Koncept (1) međunarodne nejednakosti se još poistovećuje sa Beta i Sigma konvergencijom i divergencijom, tj. sa istraživanjem približavanja i udaljavanja ekonomskih performansi između bogatih i siromašnih država (Milanovic, 2006: 1). Drugi koncept (2) međunarodne nejednakosti meri nejednakost između država uzimajući u obzir veličinu populacije država koje se analiziraju. Reč je o ponderisanoj međunarodnoj nejednakosti (Milanovic, 2005: 7). Treći koncept (3) svetske nejednakosti predstavlja globalna nejednakost. Pod globalnom nejednakošću podrazumeva se nejednakost između pojedinaca na svetskom nivou. Zanemaruju se nacionalne granice i pojedinci se posmatraju kao građani sveta (*ibidem*: 8). Upravo kombinovanjem koncepta (2) međunarodne nejednakosti i unutrašnje nejednakosti, izračunava se stepen nejednakosti na globalnom nivou.

U ovom radu pod međunarodnom nejednakosti podrazumevamo neponderisanu međunarodnu nejednakost. Međutim, za razliku od pomenutog koncepta (1) Branka Milanovića, u ovom istraživanju međunarodna nejednakost ima šire značenje i odnosi se na razliku u ekonomskom razvoju između država. Da bismo na što precizniji način utvrdili stepen ekonomske nejednakosti između država, u ovom radu, pored razlike u dohocima biće analizirana i razlika među državama u životnom standardu. Svrha tako definisane nejednakosti jeste da ukaže ne samo na povećanje

² Ovaj deo rada predstavlja prošireno prvo poglavlje master rada autora (Dragičević, 2013). Rad je odbranjen na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu 25. decembra 2013.

ili smanjenje razlike u dohocima između država nego i na kretanja nejednakosti u obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i drugim neprihodnim elementima životnog standarda.

Postoje brojni pokazatelji kojima se mogu izmeriti pomenute performanse. Za potrebe ovog istraživanja biće korišćeni indikatori koji pripadaju grupi pokazatelja svetskog razvoja (World development indicators). Pomenutu grupu pokazatelja sačinila je Svetska Banka s ciljem da na adekvatan način meri i upoređuje stepene ekonomskog, društvenog i političkog razvoja među državama i regionima. Takođe, u radu će biti korišćeni i pokazatelji iz gupe indikatora koju je sačinio Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a reč je o “Međunarodnim indikatorima ljudskog razvoja” (“International human development indicators”), pre svega o pokazateljima kojima se meri životni standard građana posmatranih zemalja.

Na osnovu izrečenog može se zaključiti da indikatore u ovom radu možemo podeliti u dve grupe. Prvu grupu pokazatelja čine oni kojima se meri ekonomski razvoj, tj. prosečni prihodi država i njihova raspodela. Reč je o bruto domaćem proizvodu po glavi stanovnika, bruto nacionalnom dohotku po glavi stanovnika i Gini indeksu (Gini koeficijent) koji je prilagođen merenju nejednakosti između država i regiona. Drugu grupu čine indikatori objedinjeni u kompozitni Indeks ljudskog razvoja (Human development index, HDI), koji prevashodno služi za merenje kvaliteta života ljudi.³

U stručnoj literaturi postoji saglasnost da se međunarodna nejednakost u prihodima uglavnom meri putem bruto domaćeg proizvoda (BDP) po glavi stanovnika i bruto nacionalnog dohotka (BND) po glavi stanovnika. Bruto domaći proizvod predstavlja zbir ukupne vrednosti proizvedene u jednoj ekonomiji od strane domaćih proizvođača. U taj zbir su uključene sve takse na proizvode, a isključene su subvencije koje nisu uračunate u vrednost proizvoda i usluga.⁴ Pod bruto nacionalnim dohotkom podrazumevamo zbir ukupne vrednosti proizvedene u jednoj ekonomiji od strane domaćih proizvođača. I u taj zbir su uključene sve takse na proizvode, a isključene su subvencije koje nisu uračunate u vrednost proizvoda i usluga, kao i

³ U ovom delu neće se analizirati kretanje “Human Poverty Index”. Zbog različitog metoda izračunavanja pomenutog indeksa za zemlje u razvoju i razvijene države (HPI-1 i HPI-2), smatramo da je svrsishodnije da analiziramo kretanje tog pokazatelja u vremenskim serijama za pojedinačne države (pogledati treći deo rada). Važno je da se naglasi da taj indeks ima i određena ograničenja kada je reč o merenju kvaliteta obrazovanja, odnosno da se ne može precizno utvrditi kvalitet jer se oslanja na kvantitativni metod, odnosno meri broj godina provedenih u školovanju.

⁴ World Bank. World Development Indicators. Dostupno na: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>; <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?display=map>. Pristupljeno: 27. septembra 2013.

neto primanja domaćih lica iz inostranstva.⁵ Osnovna razlika između ta dva koncepta jeste što BND isključuje vrednosti proizvedene u jednoj ekonomiji od strane inostranih lica, a uključuje vrednosti zarade koje su domaća lica stekla u drugim ekonomijama.

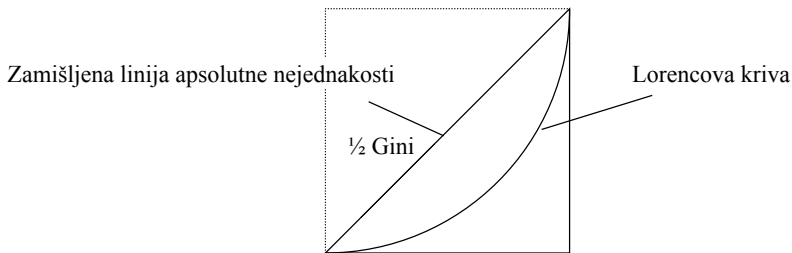
Međutim, postoji i dilema u kojoj valuti izražavati poređenje prihoda različitih zemalja koji su izraženi u nacionalnim valutama. Često se u studijama, radi poređenja nacionalnih prihoda, koristi metod deviznog kursa, odnosno reč je o transformaciji nacionalnih valuta u zajedničku valutu, najčešće u dolar (Firebaugh, 2003: 35). Na taj način može se uporediti međunarodna kupovna moć država (Milanovic, 2005: 12). Upotreba metoda deviznog kursa je često kritikovana zbog neodražavanja pravog odnosa prihoda koji se porede jer ne uzima u obzir različite nivoe cena u zemljama čiji se prihodi porede, odnosno ne uzima u obzir lokalnu kupovnu moć. Primera radi, ne možemo govoriti o podjednakoj kupovnoj moći lica čija su primanja u proseku 1000 evra u Srbiji i u Danskoj. Drugim rečima, taj metod upoređujući prihode između bogatih i siromašnih država čini moguću razliku većom nego što ona stvarno jeste.

Kao odgovor na manjkavost pomenutog metoda, u upotrebu se uvodi poređenje prihoda zasnovano na paritetu kupovne moći država čiji se prihodi porede. U okviru Ujedinjenih nacija 1960. godine pokrenut je Projekat za međunarodno poređenje. Jedan od zadataka projekta bilo je prikupljanje podataka o cenama proizvoda i usluga u zemljama članicama izraženim u njihovim nacionalnim valutama. Svrha prikupljanja je bilo stvaranje preciznijeg metoda na osnovu koje bi se vršilo poređenje prosečnih prihoda između država. Metod poređenja zasnovan na paritetu kupovne moći je proizvod aktivnosti pomenutog projekta. Za izračunavanje međunarodne prosečne cene, kojom se izražava paritet kupovne moći, koristi se Geri-Kamisov metod (Geary-Khamis method). Mnogi autori ističu superiornost metoda za poređenje prihoda zasnovanog na paritetu kupovne moći, pa tako Dominik Salvatore (Dominick Salvatore) ističe da je reč o “najboljem raspoloživom alatu za merenje rasta standarda života koji istovremeno omogućava poređenje između država” (Salvatore, 2007: 636). Neosporno je da metod zasnovan na paritetu kupovne moći na bolji način izražava stvarni odnos između država te će on u ovom radu biti korišćen. Ipak, i taj metod ima određene mane za koje smatramo da ih je važno navesti. Prva mana pariteta kupovne moći jeste što se prilikom upotrebe Geri-Kamisove metode za izračunavanje međunarodne cene precenjaju stvarni prihodi u siromašnim zemljama i na taj način se utiče na iskrivljenje slike o međunarodnoj nejednakosti (Dowrick i Akmal, 2005: 214-218). Drugu manu predstavlja vremenska odrednica izračunavanja pariteta kupovne moći. Prikupljanje podataka za izračunavanje po-

⁵ World Bank. World Development Indicators. Dostupno na: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD?display=map>. Pristupljeno: 17. septembra 2013.

menutog metoda se vrši u određenim vremenskim intervalima, pa se stoga ne uzima u obzir promena cena dobara i usluga u državama između dve vremenske odrednice, tj. odstupanja u odnosu na godinu kada je paritet kupovne moći formiran.

U nameri da na precizniji način analiziramo nejednakost između država korišćićemo i Gini indeks/koefficient. Gini indeks je izumeo Korado Gini (Corrado Ghini) i predstavlja pokazatelj kojim se meri nejednakost u raspodeli dohodaka. Gini indeks nastaje merenjem odnosa prostora između zamišljene linije apsolutne jednakosti i Lorencove krive i čitavog prostora ispod zamišljene linije apsolutne jednakosti, odnosno prostora maksimalne koncentracije nejednakosti (FAO, 2006: 1-30). Gini koefficient izražava se na skali od 0 do 1 (pri čemu 0 predstavlja potpunu jednakost, a 1 potpunu nejednakost u prihodima) ili kao procenat od maksimalne veličine prostora ispod zamišljene linije.

Gini indeks se može koristiti za merenje ponderisane i neponderisane međunarodne nejednakosti, unutardržavne nejednakosti i nejednakosti na globalnom nivou. Za svaki od tih koncepata postoji posebna formula na osnovu koje se izračunava Gini indeks. Za naše istraživanje važna je formula za merenje međunarodne nejednakosti koja isključuje veličinu populacije. U formuli, n predstavlja broj država koje se upoređuju, μ_i označava prosečan svetski dohodak, i je udeo siromašnije zemlje u svetskom dohotku, j se odnosi na udeo bogatije zemlje, dok y_j i y_i predstavljaju prosečne dohotke posmatranih zemalja s tim da je $y_j > y_i$ (Milanovic, 2005: 20-24).

$$G = \frac{1}{\mu_1} \frac{1}{n^2} \sum_i^n \sum_{j>i}^n (y_j - y_i)$$

U nameri da istražimo stepen međunarodne nejednakosti u drugim elementima ekonomskog i društvenog razvoja, a ne samo u dohocima, u ovom radu, kao što smo već istakli, korišćićemo i Indeks ljudskog razvoja (HDI). Pomenuti indeks je nastao 1990. godine, a njegovi tvorci su Amartija Sen (Amartya Sen) i Mahbub ul Hak (Mahbub ul Haq). Prvi put je upotrebljen iste godine u izveštaju o ljudskom razvoju Programa Ujedinjenih nacija za razvoj i predstavlja kompozitni pokazatelj kojim se meri nivo zdravlja, tj. dugovečnosti, obrazovanja i dohotka u određenom

društvu.⁶ Pokazatelji koje obuhvata HDI su očekivani životni vek, nivo pismenosti odraslih, trajanje školovanja i potrošnja po glavi stanovnika prilagođena paritetu kupovne moći nacionalne valute.⁷

Prilikom poređenja pomenutih indikatora iz praktičnih razloga grupisaćemo države na osnovu geografskog kriterijuma (regionalne pripadnosti), kao i na osnovu ekonomskog kriterijuma (visine prosečnog dohotka). Kombinovanjem ta dva kriterijuma rešava se problem preklapanja, odnosno postojanja siromašnih država u regionima gde su dominantne naprednije zemlje.

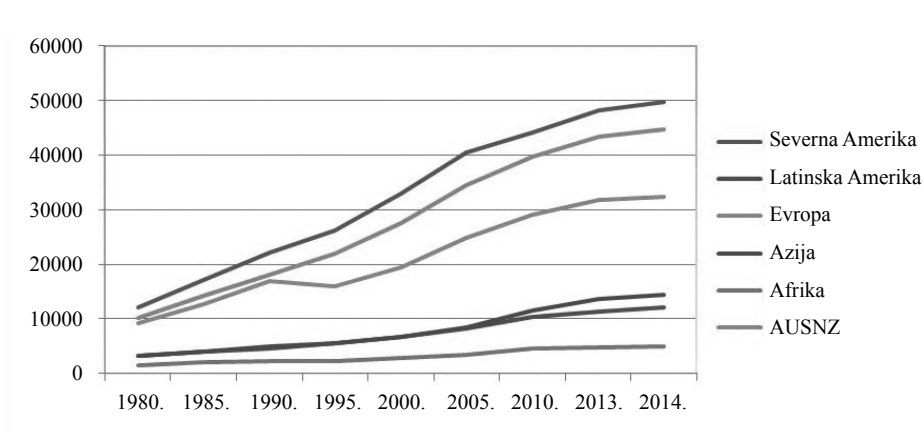
Važno je napomenuti da će se pri merenju međunarodne nejednakosti podjednaka pažnja posvetiti i apsolutnoj i relativnoj nejednakosti (Ravallion, 2004: 5). Relativna nejednakost predstavlja odnos između pojedinačnih prosečnih dohodaka ili drugih jedinica raspodele. Pojam apsolutne nejednakosti zasnovan je na postojanju apsolutne razlike između pojedinačnih prosečnih prihoda, razlike u životnom standardu ili drugih jedinica raspodele. Mišljenja smo da samo istovremenom analizom ta dva tipa nejednakosti možemo na adekvatan način istražiti kretanje međunarodne nejednakosti, jer upotreba samo jednog koncepta nejednakosti zamagljuje stvarne razlike u ekonomskom razvoju između država.

2.2. Trend međunarodne nejednakosti

Ako pogledamo kretanje bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika između kontinenata, uočićemo ogroman rast nejednakosti između država Severne Amerike i afričkih država. Tako je 1980. godine odnos između ta dva kontinenta bio približno 1 : 8, da bi 2014. godine taj odnos bio 1 : 10 (grafikon 1). Na istom grafikonu možemo videti i povećanje nejednakosti između afričkih država i drugih kontinenata poput Evrope i AUSNZ-a (Australije i Novog Zelanda), ali i u odnosu na azijske države. Početne pozicije azijskih i afričkih država 1980. godine bile su donekle slične (Azija 3258 \$, Afrika 1500 \$), odnos između BDP-a po glavi stanovnika bio je 1 : 2, a u 2014. godini on je porastao na gotovo 1 : 3. Prema apsolutnom merenju nejednakosti, rast međunarodne ekonomske nejednakosti je još uočljiviji. U prilog toj tezi govore podaci iz pomenutog grafikona. Podaci pokazuju da je razlika u BDP-u po glavi stanovnika između Severne Amerike i afričkih država u periodu od 1980. do 2014. godine porasla za 34050 \$, odnosno da je više nego utrostručena. Gotovo da je u slučaju svakog kontinenta došlo do rasta razlike u BDP-u po glavi stanovnika u odnosu na Severnu Ameriku. Posebno se pored Afrike uočava ogroman rast razlike između Sjedinjenih Američkih Država i Kanade sa jedne i Latinske Amerike

⁶ Human development indicators. Dostupno na: <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>. Pristupljeno: 17. avgusta 2013.

⁷ Za više o Indeksu ljudskog razvoja pogledati BPS-Statistics Indonesia, Bapenas and UNDP Indonesia 2001: 148.

Grafikon 1. BDP po glavi stanovnika PPP (trenutni međunarodni \$)⁸

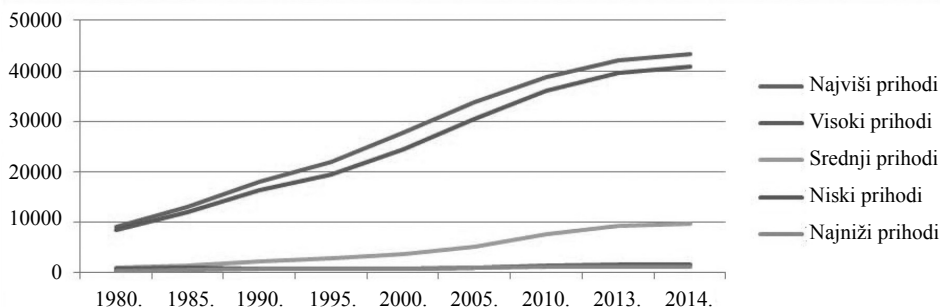
i Azije sa druge strane. Takođe, važno je istaći da je došlo i do povećanja apsolutne nejednakosti između ostalih kontinenata, ne samo u odnosu na Severnu Ameriku.

Nijedan od ovih kontinenata nije monolitan. Upravo na primeru Azije, koja je uspeła da za samo trideset godina utrostruči svoj BDP po glavi stanovnika, ukazaćemo na rast nejednakosti između država koje pripadaju različitim regionima istog kontinenta. Prosečan BDP po glavi stanovnika istočnoazijskih država 1980. godine iznosio je 1300 ppp\$, što je bilo manje nego jugoistočnoazijski BDP po glavi stanovnika (1400 ppp\$).⁹ Trideset četiri godine kasnije istočnoazijske zemlje, pre svega zahvaljujući razvoju Kine, Južne Koreje i Japana, su više od dvanaest puta povećale BDP po glavi stanovnika, dok se BDP po glavi stanovnika država Južne Azije popeo na samo 5500 ppp\$.¹⁰ Sličan trend u porastu razlike u BDP-u po glavi stanovnika zabeležen je i u razvijenim delovima sveta. Na evropskom kontinentu razlika u tom indikatoru u pomenutom periodu između Istočne i Zapadne Evrope se povećala skoro četiri puta, sa 5300 ppp\$ na 19500 ppp\$. Na primeru kretanja BDP-a po glavi stanovnika možemo uočiti razliku u kretanju apsolutne i relativne nejednakosti. Primer Azije ukazuje da je došlo i do smanjenja relativne nejednakosti tog kontinenta u odnosu na najrazvijenije delove sveta, dok se u slučaju apsolutne nejednakosti u periodu od 1980. do 2010. godine razlika u BDP-u po glavi stanovnika uvećala za približno 12000 \$.

⁸ Podaci su preuzeti iz baze podataka Međunarodnog monetarnog fonda. IMF Data. Dostupno na: <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>. Pristupljeno: 15. decembra 2015.

⁹ IMF Data. Dostupno na: <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>. Pristupljeno: 15. decembra 2015.

¹⁰ *Ibidem*.

Grafikon 2. BND po glavi stanovnika PPP (trenutni međunarodni \$)¹¹

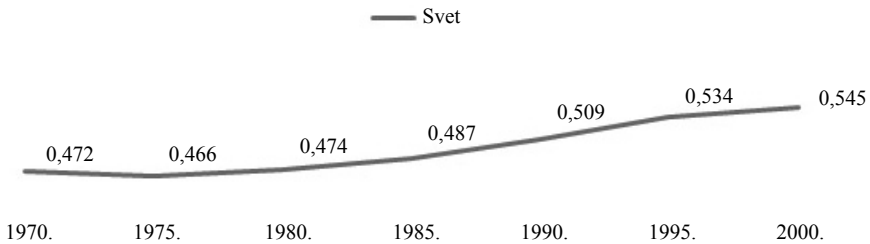
Prilikom poređenja BND-a po glavi stanovnika, države smo svrstali prema veličini prosečnog dohotka, tj. podelili smo ih na grupe država sa izrazito visokim prihodima (najrazvijenije zemlje članice OECD-a), visokim prihodima, srednjim, niskim i najnižim prihodima.¹²

Podaci iz grafikona 2 potvrđuju tezu o porastu nejednakosti između država, pre svega između siromašnih i najsiromašnijih sa jedne strane i najbogatijih sa druge strane. Odnos u BND-u po glavi stanovnika između najbogatijih i najsiromašnijih porastao je sa 1 : 25 na 1 : 35 (najsirašnije zemlje) i sa 1 : 13 na 1 : 25 (zemlje sa niskim prihodima). Važno je istaći da su samo države koje pripadaju grupi sa srednjim prihodima uspele da smanje taj odnos, i to sa 1 : 9 na 1 : 4. Grafikon ukazuje na ogroman rast razlike u visini prihoda između država koje spadaju u različite kategorije. Tako je, na primer, razlika u BND-u po glavi stanovnika između najbogatih i srednje bogatih država 1980. godine iznosila 8072.1 \$, 1995. godine ta razlika je iznosila 19116.7 \$, a 2014. godine 33603.8 \$.

U prilog tvrdnji o rastu međunarodne nejednakosti govorilo je i kretanje Gini koeficijenta do 2000. godine. Nejednakost u raspodeli prosečnog dohotka po glavi stanovnika između država, merena pomenutim koeficijentom na svetskom nivou, povećala se za više od 7% u periodu od 1970. do 2000. godine (grafikon 3). Kao što

¹¹ Podaci su preuzeti iz baze podataka Svetske banke. World Bank. World Development Indicators. Dostupno na: <http://data.worldbank.org/country?display=default>. Pristupljeno: 27. novembra 2015. Zemlje sa najnižim prihodima su dvadeset najsiromašnijih država u posmatranim godinama.

¹² Važno je istaći da u grupi zemalja sa niskim prihodima čak 32 od 40 država dolaze sa prostora Subsaharske Afrike, dok grupu zemalja sa srednjim prihodima uglavnom čine zemlje Latinske Amerike, Istočne Evrope i prostora bivšeg Sovjetskog Saveza, arapske države bogate naftom i novoindustrijalizovane zemlje Jugoistočne i Istočne Azije. Kompletan spisak država koje čine pomenute grupe dostupan je na <http://data.worldbank.org/country>. Pristupljeno: 17. avgusta 2013.

Grafikon 3. Kretanje Gini koeficijenta u svetu (izraženo na skali od 0 do 1)¹³

možemo videti, pomenuti rast nije bio ujednačen. U prvih pet godina posmatranog perioda došlo je do smanjenja nejednakosti među državama, i to zahvaljujući visokom privrednom rastu zemalja Srednjeg istoka i Severne Afrike, kao i rastu privreda Latinske Amerike čija je prosečna stopa rasta u tom periodu iznosila približno 7.6% BDP-a.¹⁴

Međutim od 1975. do kraja posmatranog perioda nejednakost između država raste, s tim da se najveća stopa rasta beleži u poslednjoj deceniji 20. veka. Pomenuti rast nejednakosti se razlikuje od prethodnih po dužini trajanja, odnosno reč je o najdužem neoscilirajućem rastu koji je za posledicu imao najveću stopu nejednakosti u dosadašnjim merenjima (Džuverović, 2013: 40).

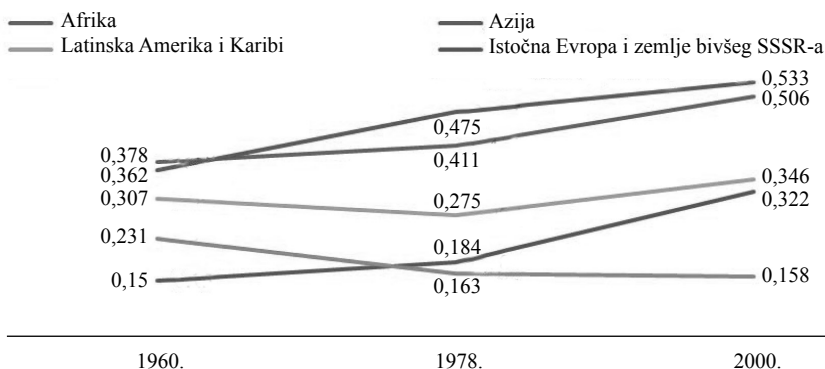
Kretanje Gini koeficijenta na nivou kontinenata (i regiona) u periodu između 1960. i 2000. godine, iskazano na grafikonu 4, takođe potvrđuje tezu o primetnom rastu međunarodne nejednakosti u periodu od 1970. do 2000. godine. Slično kretanju nejednakosti, koja je merena BDP-om i BND-om po glavi stanovnika, i kretanje Gini koeficijenta u tom vremenskom okviru pokazuje dvosmernost raspodele prihoda između država. Tako se vidi da se Gini koeficijent u okviru najrazvijenih zemalja smanjio, za razliku od ostalih kontinenata i prostora Istočne Evrope i bivšeg Sovjetskog Saveza. Upravo između zemalja Istočne Evrope i bivšeg Sovjetskog Saveza zabeležen je najveći rast nejednakosti. U periodu od 1960. do 2000. godine Gini koeficijent na tom prostoru se udvostručio.

Nakon 2005. godine, kretanje Gini koeficijenta beleži promenu trenda. Na grafikonu 5 predstavljeno je kretanje indeksa u 2005, 2010. i 2013. godini i na svetskom nivou i na nivou kontinenata. Ako se pogledaju podaci koje nam ovaj grafikon pruža, jasno se uočava da i na svetskom nivou i na nivou kontinenata dolazi do

¹³ Milanovic, 2005: 181.

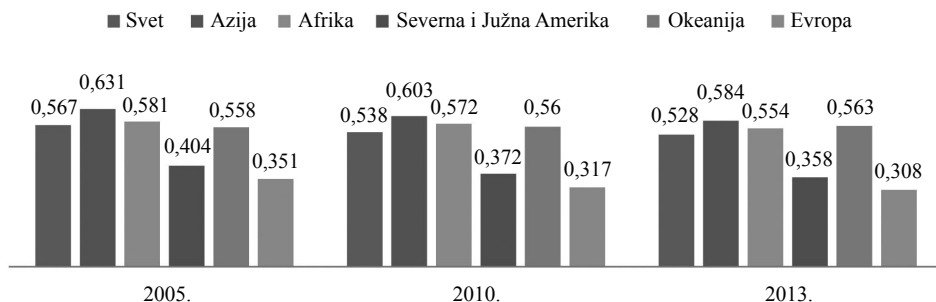
¹⁴ Podaci su preuzeti iz baze podataka World Bank Database, World development indicators. Dostupno na: <http://data.worldbank.org/indicator>. Pristupljeno: 5. avgusta 2013.

Grafikon 4. Kretanje Gini koeficijenta u različitim regionima (izraženo na skali od 0 do 1)¹⁵

* ZESAO (Zapadna Evropa, Severna Amerika i Okeanija)

Grafikon 5. Kretanje Gini koeficijenta na kontinentima u periodu od 2005. do 2013. godine¹⁶

opadanja vrednosti Gini koeficijenta; izuzetak predstavlja Okeanija. Naime, nakon vrhunca rasta ovog indikatora 2005. godine dolazi do njegovog smanjenja za 0.039 u 2013. godini. Od kontinenata najveći napredak u pogledu smanjenja međunarodne ekonomske nejednakosti, u kontekstu kretanja ovog pokazatelja, načinila je Azi-

¹⁵ *Ibidem*: 48.

¹⁶ Gini koeficijent izračunat od strane autora na osnovi podataka Svetske banke, u slučaju pojedinih država u određenim godinama preuzet je iz baza podataka CIA factbook itd. Gini koeficijent na svetskom nivou izračunat je na uzorku od 182 države. World Bank. World Development indicators. Dostupno na: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=AFG&series=&period=>. Pristupljeno: 11. novembra 2015.

ja. U periodu između 2005. i 2013. godine Gini koeficijent se smanjio za 0.047. To smanjenje Gini koeficijenta navelo je mnoge autore poput pomenutog Milanovića da tvrde da je došlo do smanjenja nejednakosti između država (Milanovic, 2012: 12).

Međutim, smatramo da se pozivanjem samo na Gini koeficijent ne može u potpunosti iskazati nivo međunarodne nejednakosti. Smanjenje ili povećanje Gini koeficijenta pre nam može ukazati na dominantnost pozitivnog ili negativnog trenda, tj. da ukaže da li je značajni broj država napravio krupne korake u smanjenju razvojnog jaza u odnosu na najbogatije zemlje i obratno. U prilog izrečenom govori i već pomenuto kretanje pokazatelja BDP-a i BND-a po glavi stanovnika (grafikoni 1 i 2), na kojima je zasnovano i samo merenje Gini koeficijenta.

No, uprkos kretanju BDP-a i BND-a po glavi stanovnika, kretanje Gini koeficijenta potvrđuje tezu da je određeni broj država u periodu nakon 2005. godine smanjio stepen nejednakosti u odnosu na najrazvijenije zemlje. Te države su uspele da se približe zemljama na vrhu prihodne skale, istovremeno se udaljavajući od ostatka zemalja u razvoju. Posledica izdvajanja tih država jeste nastanak “sredine” koja je ublažila oštrinu razlike između najrazvijenijih i zemalja u razvoju, odnosno doprinela nastanku privida smanjenja nejednakosti između te dve grupe zemalja. Taj privid je preslikan na kretanje Gini koeficijenta u periodu od 2005. do 2013. godine.

Za razliku od dvosmernosti i dinamičnosti koja karakteriše međunarodnu nejednakost u dohotku, nejednakost između država u pogledu životnog standarda/kvaliteta života beleži jasan trend smanjenja. Na tabeli 1 prikazani su podaci o kretanju indeksa ljudskog razvoja u periodu od 1980. do 2013. godine. Možemo uočiti da su svih pet kategorija država ostvarile značajan napredak u pogledu poboljšanja životnog standarda svojih građana, s tim da je stopa rasta indeksa ljudskog razvoja u okviru kategorija vodila njihovom ujednačavanju. Države koje pripadaju kategoriji najmanje razvijenih sa rastom od 0.197 HDI poena u posmatranom periodu napravile su najveći iskorak.

Smanjenje nejednakosti između država u pogledu životnog standarda, a uzimajući u obzir rast u pogledu prihoda, govori nam da su zemlje u razvoju smanjile razliku u pogledu visine životnog veka, zdravstvene zaštite i obrazovanja u odnosu na razvijene i najrazvijenije države.

U osnovi tog procesa leži velika aktivnost samih država u širenju pismenosti i zdravstvene zaštite. Takođe, razloge treba tražiti i u ogromnim naporima Ujedinjenih nacija, Svetske banke, Svetske zdravstvene organizacije i drugih međunarodnih i regionalnih razvojnih institucija da se iskorene siromaštvo i nepismenost te poboljša kvalitet zdravstvene zaštite, tj. poboljša kvalitet života u zemljama u razvoju.

Tabela 1. Indeks ljudskog razvoja (Human development index)¹⁷

	1980.	1990.	2000.	2005.	2010.	2013.
Veoma visok stepen ljudskog razvoja	0.773	0.817	0.867	0.889	0.902	0.890
Visok stepen ljudskog razvoja	0.605	0.656	0.695	0.725	0.753	0.735
Srednji stepen ljudskog razvoja	0.419	0.481	0.549	0.589	0.631	0.614
Nizak stepen ljudskog razvoja	0.315	0.350	0.385	0.424	0.461	0.493
Najniži stepen ljudskog razvoja*	0.290	0.327	0.367	0.401	0.443	0.487

* Reč je o najsiromašnijim državama prema klasifikaciji UN-a

Na osnovu izrečenog nameće se zaključak da je proces kretanja ekonomske nejednakosti dvosmeran i da oscilira. Iako je nejednakost između velikog broja zemalja u razvoju i najbogatijih država nastavila da raste, pojedine zemlje su uspele da se razvojem i integracijom u međunarodne ekonomske tokove približe najrazvijenijim državama ili da ih sustignu. Kulminacija tog trenda, kako smo to videli na grafikonima i tabeli, smeštena je u periodu od 2005. do 2014. godine, pre svega u kontekstu poboljšanja životnog standarda i opadanja vrednosti Gini koeficijenta na svetskom i regionalnom nivou.

Jedan od postavljenih ciljeva ovog rada jeste da pruži odgovore na pitanje koji su to faktori doprineli pojavi pomenutog pozitivnog trenda. Drugim rečima, da objasni razloge koji su doveli do smanjenja međunarodne ekonomske nejednakosti između najrazvijenijih i pojedinih zemalja u razvoju. Sledeće poglavlje posvećeno je odgovorima na pomenuto pitanje.

3. Faktori koji su doprineli pozitivnim trendovima u pogledu međunarodne ekonomske nejednakosti

Faktore koji su doprineli smanjenju ekonomske nejednakosti između najrazvijenijih država i pojedinih zemalja u razvoju možemo svrstati u dve grupe. Prvu grupu čine događaji i procesi koji su obeležili ekonomije najrazvijenijih država u prethodnim godinama ili decenijama. Reč je o finansijskim krizama koje su pogodile najznačajnije ekonomije sveta, kao i o višedecenijskoj stagnaciji japanske privrede. Druga grupa odnosi se na ekonomske sisteme i razvojne politike zemalja koje su uspele da smanje jaz u razvoju u odnosu na najbogatije države.

¹⁷ Države su u tabeli 1 grupisane prema stepenu ljudskog razvoja. Sastav grupa, kao i podaci o kretanju indeksa ljudskog razvoja preuzeti su iz "Human development report", 2013: 148-152.

3.1. Globalna recesija iz 2008. godine i dužnička kriza Evrozone

Trendu smanjenja nejednakosti u ekonomskom razvoju u prvoj deceniji 21. veka između najbogatijih država i pojedinih zemalja u razvoju doprineo je i "Drugi veliki pad" najrazvijenijeg dela sveta. Tim pojmom Kenet Rogof (Kenneth Rogoff) i Karmen Rejnhart (Carmen Reinhart) označavaju, po svom značaju, posledicama i rasprostranjenosti, najozbiljniju svetsku ekonomsku krizu nakon Velike depresije (Rejnhart i Rogof, 2011: 255). Reč je o globalnoj recesiji koja je nastala na tlu Sjedinjenih Američkih Država 2008. godine, a koja se zatim u većoj ili manjoj meri prelila na ostale delove sveta.

Upravo ta kriza za posledicu je imala najveću ekonomsku recesiju u SAD-u i drugim najrazvijenijim državama nakon Drugog svetskog rata. Recesija se odrazilala na drastičan rast nezaposlenosti, smanjenje prihoda i pad životnog standarda u pomenutim zemljama. Period od 2008. do 2010. godine predstavlja vrhunac krize. Ako uzmemo u obzir već navedeno kretanje Gini koeficijenta nakon 2005. godine (grafikon 5), jasno se uočava preklapanje svetske ekonomske krize i smanjenje vrednosti tog pokazatelja. Drugim rečima svetska ekonomska kriza je donekle omogućila pojedinim državama da smanje zaostatak u razvoju za najbogatijim državama. Sada ćemo navesti faktore koji su uzrokovali krizu i doprineli njenom širenju.

Gotovo da postoji konsenzus među stručnom javnošću da je okidač krize predstavljao kolaps neprvorazrednih hipotekarnih kredita, tj. pucanje mehura tržišta nekretnina. Krah tog tržišta zatim je poljuljao bankarski sektor i doveo do bankrota mnogih finansijskih institucija poput "Bear Stearns" ili "Lehman Brothers Holdings Inc". Posledice bankarske krize su bile povlačenje kapitala, nepoverenje investitora i kriza likvidnosti. Takođe, još jedan značajan faktor koji je doprineo nastanku krize, kako to ističu Moris Obstfeld (Maurice Obstfeld) i Kenet Rogof (Kenneth Rogoff), jeste izražena globalna neravnoteža tekućeg računa platnog bilansa između suficitarnih i deficitarnih država (Obstfeld i Rogoff, 2009: 3-5). Jednu od najvažnijih posledica te neravnoteže predstavlja priliv jeftinog kapitala koji je podupirao finansijske inovacije i nastanak tržišnih mehura.

Za razliku od okidača krize, u pogledu stvarnog uzroka krize postoje suprotna mišljenja stručnjaka. U ovom radu se zastupaju stavovi bliski onim autorima koji uzrok krize vide kao sistemski. Naime, uzrok krize leži pre svega u kontinuiranom procesu deregulacije finansijskog tržišta koji je omogućio investitorima da preuzimaju veće rizike bez odgovornosti. Prema mišljenju Džejsma Krotia (James Crotty), ova kriza je bila poslednja faza evolucije finansijskih tržišta, usled procesa radikalne finansijske deregulacije započete krajem sedamdesetih godina 20. veka (Crotty, 2009: 563). Autor dalje nastavlja da je pomenuta evolucija, koja je poprimila formu ciklusa, bila praćena brzim razvojem finansijskih inovacija, koje su stimulisale snažne finansijske mehure i krize (*ibidem*: 563).

Slično Krotiu i Dejvid M. Koc (David M. Kotz) stvarni uzrok krize vidi u deregulaciji finansija i poslovanja, smanjenju socijalnih davanja, smanjenju poreza privredi i bogatima, kao i uspostavljanju fleksibilnog radnog prava (Kotz, 2009: 4-5). Posledice tih procesa, po mišljenju Koca, jesu rast ekonomske nejednakosti, nastanak finansijskog sektora u kom špekulativne i rizične aktivnosti sve više dobijaju na značaju te nastanak mehura cene aktive (*ibidem*: 4).

Proces prekomerne deregulacije za posledicu je imao i rast asimetrije raspoloživih/dostupnih informacija, kao i podsticaje u obliku visokih prinosa od rizičnog investiranja, što je vodilo kreiranju kompleksnih finansijskih proizvoda (Stiglitz, 2010: 20-21).

Finansijske inovacije učinile su finansijska tržišta kompleksnijima i ranjivijima, a pomenuti proces deregulacije je oslabio mehanizme nadzora, tj. ranog upozorenja, i ograničio ulogu nadležnih da spreče i efikasno otklone uzroke finansijskih kriza.

Iako je već 2009. godine američka privreda počela da dolazi do daha od recesije, bankarska kriza koja je bila proizvedena u njoj prelila se u Evropu. Razlog za prelivanje treba tražiti u učešću brojnih finansijskih institucija iz evropskih zemalja, posebno iz onih najrazvijenijih, na tržištu neprvorazrednih hipotekarnih kredita u SAD-u, kao i međupovezanosti finansijskih aktera na međunarodnom finansijskom tržištu. Odgovor vlada i centralnih banaka evropskih država je bio brz i efikasan i ogledao se u dokapitalizaciji, akviziciji i spajanju, kao i gašenju banaka i drugih finansijskih institucija. Takođe, proces je bio praćen i unapređivanjem regulatornih okvira kako na međunarodnom i regionalnom tako i na nacionalnom nivou poput unapređivanja bankarskog regulatornog okvira poznatijeg kao Bazel III standardi, uspostavljanja Odbora za finansijsku stabilnost i institucija kao što su Međunarodno udruženje za superviziju osiguranja itd.¹⁸ Kao primer uvođenja novih regulatornih okvira na nacionalnom nivou možemo navesti donošenje zakona “Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act” iz 2010. godine u Sjedinjenim Američkim Državama.¹⁹

Međutim, pomenuto prelivanje bankarske krize iz Sjedinjenih Američkih Država u Evropu je predstavljalo okidač za daleko pogubniju i kompleksniju dužničku krizu koja je pogodila pojedine zemlje Evrozone, kao i samu monetarnu uniju država članica Evropske unije. Uvreženo mišljenje u medijima i među političkim ličnostima vodećih država članica Evropske unije na početku pomenute krize jeste da je uzrok krize prepoznat u rasipničkom ponašanju mediteranskih država članica Evrozone.²⁰ Terapija koja je propisana za pomenutu dijagnozu bile su stroge mere

¹⁸ Za više pogledati Claessens i Kodres, 2014: 1-39; Arner i Taylor, 2009.

¹⁹ Za više o tom pravnom aktu pogledati Fein, 2010.

²⁰ Za više pogledati Bohle, 2010.

štednje i brze strukturne reforme. Konkretnije, reč je o merama fiskalne konsolidacije s ciljem smanjenja budžetskog deficita, unutrašnjoj devalvaciji kao sredstvu za podsticanje izvoza, strukturnim reformama u javnom sektoru i privatizaciji javnih preduzeća. Posledice primene politike štednje u Grčkoj i Španiji, a u manjoj meri u Italiji i Portugalu, dovele su do naglog rasta nezaposlenosti, pada životnog standarda građana, privredne recesije, političkih i socijalnih nemira, kao i do produbljenja same dužničke krize, tj. povećavanja dužničkih obaveza tih država. Razloge zašto mere štednje nisu dale željene rezultate treba tražiti pre svega u pogrešnoj dijagnozi uzroka krize.

Priroda uzroka dužničke krize Evrozone je sistemska i ogleda se u negativnim posledicama koje su nastale izmeštanjem monetarnih nadležnosti sa nacionalnog na evropski nivo. To prenošenje nadležnosti nisu pratili potrebni mehanizmi automatskih fiskalnih transfera od najrazvijenijih država ka siromašnijim zemljama, kao ni bankarska unija i odgovarajući regulatorni okvir za finansijska tržišta u okviru monetarne unije država članica EU-a. Najvažnija negativna posledica nastala usled prenošenja/odricanja mehanizama upozoravanja na finansijske poremećaje, kao i mehanizama za automatsko prilagođavanje ekonomije tim poremećajima (politika kamatnih stopa, deviznih kurseva i funkcije poslednjeg utočišta Centralnih banaka) jeste ogroman priliv jeftinog kapitala. Neefikasna alokacija pomenutog kapitala odrazila se na stvaranje tržišnih mehura, pad konkurentnosti privreda, kao i učestale prakse zaduživanja privatnog i javnog sektora država koje će nakon 2010. godine biti pogođene dužničkom krizom.

Očigledno je da su dve navedene krize jasan razlog zašto je došlo do usporavanja ili opadanja ekonomske snage najrazvijenijih država. U prilog navedenom najbolje govore podaci o prosečnim stopama rasta ekonomija najrazvijenijih država. Tako je prosečan rast BDP-a Evropske unije u periodu od 2008. do 2014. godine iznosio svega 0.17%, u istom periodu rast BDP-a po glavi stanovnika Unije je bio negativan, preciznije -0.07%.²¹ Što se tiče Evrozone, stepen stagnacije i recesije je očekivano veći jer, kako je već navedeno, kriza je najviše pogodila države članice monetarne unije. Prosečan rast BDP-a i BDP-a po glavi stanovnika Evrozone je negativan u posmatranom periodu i iznosio je -0.08% i -0.23%.²² Takođe, na vrhuncu finansijske krize u Sjedinjenim Američkim Državama 2009. godine došlo je do kumulativnog smanjenja rasta BDP-a za 4.6%, kao i smanjenja rasta BDP-a po glavi stanovnika za 4.4% u odnosu na 2007. godinu.²³

²¹ World Bank. World Development indicators. Dostupno na: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=JPN&series=&period=> Pristupljeno: 23. novembra 2015.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

3.2. Izgubljene decenije japanske ekonomije

Nakon obnove i oporavka japanske ekonomije posle Drugog svetskog rata i vrhunca ekonomskog razvoja u periodu 70-ih i početkom 80-ih godina 20. veka, japanska privreda ulazi sad već u višedecenijsku stagnaciju, čija se kulminacija poklapa sa prvom decenijom 21. veka. Uprkos pokušajima trenutnog premijera Šinzo Abea da svojom Abekonomijom podstakne rast i izvrši strukturne reforme japanske ekonomije, nekada druga, danas treća ekonomija i dalje stagnira. To se jasno može videti na primeru kretanja rasta BDP-a i BDP-a po glavi stanovnika u periodu od 1990. do 2014. godine. U poslednjih 25 godina japanska ekonomija je u proseku rasla svega 1.12% BDP-a.²⁴ Vrhunac rasta u tom periodu beleži 1990. godine sa 5.6% BDP-a, dok je 2009. godina godina sa najvećim privrednim padom od 5.5% BDP-a.²⁵ Slično stanje je i u pogledu kretanja rasta BDP-a po glavi stanovnika, a u posmatranom periodu u proseku je ono iznosilo 0.98% BDP-a.²⁶

Opadanje japanske privrede na najbolji način pokazuje kako je stagniranje pojedinih najrazvijenijih država doprinelo da rastuće ekonomije uhvate korak sa njima, tj. da smanje jaz u ekonomskoj nejednakosti.

Razloge za izgubljene decenije treba tražiti u međudejstvu loše fiskalne i monetarne politike za vreme i nakon tržišnog mehura, padu produktivnosti i domaće potrošnje, kao i nefleksibilnosti i prevaziđenosti ekonomskih struktura.

U prilog toj tezi govore i stavovi istaknutih ekonomista. Razlika među njima postoji u akcentovanju ključnog faktora za objašnjenje stagnacije.

Po mišljenju Išira Mutoa (Ichiro Muto), Naoa Sudoa (Nao Sudo) i Šunicija Jonejame (Shunichi Yoneyama) ključni/stvarni razlog u opadanju japanske ekonomije treba tražiti u padu ukupne faktorske proizvodnje (*Total Factor Productivity*), koji je uzrokovan tehnološkom regresijom, neefikasnim finansijskim posrednicima, lošom alokacijom resursa te padom vrednosti aktive i sektora proizvodnje dobara u periodu nakon pucanja tržišnog mehura sredinom osamdesetih godina 20. veka (Muto, Sudo i Yoneyama, 2013: 22-23). Pad ukupnog faktora proizvodnje zabeležili su i proizvodni i neproizvodni sektor, pre svega u malim i srednjim kompanijama, zbog krutosti njihove organizacije i odbacivanja primene novih informacionih tehnologija (Fukao, 2013: 195-199).

Na sličnom tragu su i stavovi Juđija Horioka (Yuji Horioka). Naime, Horioka razloge za usporavanje japanske privrede pre svega vidi u padu stope privatnih fiksnih investicija i padu domaće potrošnje, što je bilo uzrokovano stagnacijom raspoloživih prihoda domaćinstava, smanjenjem bogatstva domaćinstava, kao i rastom percepcije nesigurnosti građana Japana u pogledu budućnosti (Horioka, 2006: 23).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

Smanjenju privatnih fiksnih investicija doprineli su i oštar prekid priliva kapitala koji se ogledao u kreditnoj i likvidnoj krizi, neodgovarajući odgovor nadležnih finansijskih institucija u rešavanju bankarske krize i problema nenaplativih kredita, neadekvatni fiskalni podsticaji, rast nepoverenja u ekonomiju Japana i neefikasna alokacija resursa u sektore poput sektora nekretnina.

Za razliku od pomenutih autora, Frederik S. Miškin (Frederic S. Mishkin) i Takatoši Ito (Takatoshi Ito) ne vide ključni uzrok krize u strukturnim problemima japanske privrede, niti u padu potrošnje i prihoda domaćinstava, već u pogrešnoj monetarnoj politici Centralne banke Japana (Bank of Japan) u periodima nastanka i pucanja tržišnog mehura. Pomenuti ekonomisti zastupaju tezu da su pobrojani uzroci iz prethodnih pasusa zapravo posledice loše monetarne politike, odnosno da je višedecenijska stagnacija, u nekim momentima i recesija japanske ekonomije uzrokovana pre svega problemima deflacije, a da je pitanje inflacije/deflacije isključivo monetarno pitanje (Ito i Mishkin, 2006: 132-134).

Loša reakcija Banke Japana, po njihovom mišljenju, ogledala se u zakasneloj, kratkoročnoj i nedovoljno strogoj monetarnoj politici u trenucima rasta mehura. Takođe, ta dva autora ističu da razloge za nastavak stagnacije, u nekim momentima recesije ekonomije Japana treba tražiti i u nesposobnosti pomenute Centralne banke da svojim delovanjem obnovi poverenje investitora u japansku privredu, tj. da promeni očekivanja o nastavku deflacije ili niske inflacione stope svoje ekonomije.

Zanimljivo je navesti i da su Miškin i Ito isticali da je Centralna banka Japana imala i olakšavajuću okolnost za pogrešnu monetarnu politiku. Naime, oni ističu da se Banka Japana našla u situaciji da bira između međusobno protivrečnih monetarnih politika (*ibidem*: 136-140). Pod tom situacijom, koja se slobodno može zvati monetarnom protivrečnošću, podrazumeva se istovremeni rast cena akcija i nekretnina sa jedne strane i niske inflacione stope koja pretila da pređe u deflaciju, sa druge strane.

4. Druga grupa razloga

U ovom delu rada polazimo od pretpostavke Darona Asemoglua i Džejmisa A. Robinsona (James A. Robinson) da ključ društvenog i ekonomskog razvoja država leži u njihovom inkluzivnom institucionalnom dizajnu (Asemoglu i Robinson, 2014: 454-477). Za razliku od Asemoglua, koji pod tim dizajnom pre svega podrazumeva liberalno-demokratski model uređenja političkog i ekonomskog sistema, u ovom radu se zastupa stav da su zemlje čiji su institucionalni dizajn i politike prilagođene njihovim stvarnim ekonomskim i političkim potrebama, tj. zasnovane na njihovim istorijskim, geografskim i društvenim osobenostima, uspele da naprave iskorak u razvoju i približe se najbogatijim zemljama. Takav institucionalni dizajn u radu će se nazivati osobenim (autohtonim) ekonomskim režimom.

Postoje tri grupe država koje su prepoznate da imaju osobene ekonomske režime, odnosno institucionalni dizajn i razvojne politike koje su ukorenjene/zasnovane

na njihovim specifičnostima. Prvu grupu čine države koje primenjuju azijski model razvoja, tj. države Istočne i Jugoistočne Azije. Druga grupa predstavlja zemlje koje slede državni kapitalizam kao oblik ekonomskog sistema. Preciznije, reč je o državama članicama BRIKS-a, tj. o najznačajnijim predstavnicima tog modela. Poslednja grupa se odnosi na zemlje članice Saveta za zalivsku saradnju, odnosno na petrol-monarhije.²⁷

4.1. Azijski ekonomski model

Azijski ekonomski model ili azijski kapitalizam bio je predmet brojnih naučnih radova i s afirmativnim i s kritičkim pristupom, posebno u periodu azijske finansijske krize 90-ih godina 20. veka. Naime, autori poput Stenlija Fišera (Stanley Fischer) isticali su da je azijski model kapitalizma zapravo “burazerski kapitalizam” (*crony capitalism*), zasnovan na korupciji i monopolima, i da je kao takav izvor finansijskih nestabilnosti i kriza u zemljama Istočne i Jugoistočne Azije (Fischer, 1998). Nasuprot takvom mišljenju nalazi se stav autora poput Adžita Singa (Ajit Singh) da je azijski model kapitalizma ključ “azijskog čuda”, tj. ključ društvenog i ekonomskog razvoja pomenutih država i njihovog približavanja najbogatijim zemljama u samo nekoliko decenija (Singh, 1998).

Azijski model kapitalizma iznikao je iz privrednog modela razvoja i obnove japanske ekonomije šezdesetih i sedamdesetih godina 20. veka. Taj model zasnovan je “na izvozno orijentisanoj privredi, snažnoj sprezi države, banaka i privrednih aktera, kao i na određenom vidu protekcionizma za strateške industrijske sektore”.²⁸ Stefan Hagar (Stephan Haggard), pozivajući se na tekstove Džozefa Stiglic (Joseph Stiglitz), ističe da su glavne odlike tog modela postepenost, snažna izvršna vlast, različite forme saradnje i koordinacije privatnog i javnog sektora te svest o nužnosti razvoja lokalnih tehnoloških kapaciteta (Haggard, 2004: 55-56).

Možda najkompletniji prikaz osnovnih odlika azijskog razvojnog modela izneo je Adžat Sing (Singh, 1998: 7-8), koji navodi šest najvažnijih karakteristika modela:

1. čvrsta veza između vlade i privrede – saradnja, konsultacije, usklađena aktivnost;
2. posredni državni intervencionizam u vidu administrativnih vodiča i uputstava;

²⁷ Jedan od razloga zašto su pomenute zemlje izabrane treba tražiti u veličini i kretanju udela BDP-a tih država u svetskom BDP-u od 2005. do 2014. godine. Naime, udeo BDP-a država članica BRIKS-a, petrol-monarhija i država azijskog modela u svetskom BDP-u u tom periodu porastao je sa 31.1% na 40.6%. U istom periodu udeo BDP-a najrazvijenijih država (G7) smanjio se sa 40.2% na 32%. Za više pogledati bazu podataka Međunarodnog monetarnog fonda. Dostupno na: <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>. Pristupljeno: 12. novembra 2015.

²⁸ Za više pogledati Dragičević, 2013: 33-58.

3. postojanje sistema “glavne banke”, čiji zadatak jeste da osigura dugoročnu saradnju između privrede i finansijskih institucija, kao i da obezbedi izvesnost u planiranju privrednih aktivnosti i priliva kapitala;
4. veza između poslodavaca i radnika je zasnovana na doživotnom zaposlenju i posebnoj korporativnoj kulturi;
5. odbacivanje anglosaksonskog tipa kapitalizma u cilju razvoja strateških sektora, tehnoloških kapaciteta i podizanja životnog standarda;
6. postepena, strateška integracija ekonomije u međunarodne ekonomske tokove.

Tako objašnjen, azijski razvojni model ili azijski kapitalizam predstavlja idealni tip. U praksi, svaka od istočnoazijskih i jugoistočnoazijskih zemalja ima neke svoje osobenosti koje utiču na specifičnost njihovog razvojnog modela. Tako, na primer, autori poput Marka Orua (Marco Orru), Nikol Vulsi Bigart (Nicole Woolsey Biggart) i Garija Hamiltona (Gary G. Hamilton) navode da u okviru azijskog kapitalizma možemo razlikovati više podvrsta kao što su dirigovani kapitalizam (Južna Koreja), kapitalizam klastera/saveza (Japan) i porodični kapitalizam (Tajvan) (Jackson i Deeg, 2006: 29).

U prilog efikasnosti primene azijskog ekonomskog modela govore i podaci prikazani u tabelama koje slede. Iz podataka navedenih u tabelama jasno se uočava da su zemlje koje primenjuju pomenuti model napravile velik i brz iskorak u približavanju najrazvijenijim državama i u pogledu prihoda i u pogledu obrazovanja, zdravstva i kvaliteta života.

Tabela 2. BDP po glavi stanovnika PPP (trenutni međunarodni \$) zemalja azijskog modela²⁹

	1990.	1995.	2000.	2005.	2008.	2009.	2010.	2013.	2014.
J. Koreja	8611	13500	18091	24220	28718.04	28392.7	30465	33089	34356
Tajland	4116	6704	7046	9661	11688.4	11486.4	12508	14299	14552
Indonezija	2894	4391	4602	6089	7511.4	7815.7	8294	9995	10517
Malezija	6566	10233	12440	15993	19255.9	18788.3	20097	23537	24951
Filipini	2592	2887	3351	4262	5126.2	5147.8	5524	6591	6982
Hong Kong	17434	23592	26963	36438	44800.2	43935.7	47135	53367	55084
Singapur	22180	32725	40950	55134	63394.3	61603.8	70598	80295	82763

²⁹ Podaci su preuzeti iz World Bank Database. World development indicators. Dostupno na: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=RUS&series=&period=#>. Pristupljeno: 10. oktobra 2015.

Tabela 3. Indeks ljudskog razvoja (HDI) zemalja azijskog modela³⁰

	1980.	1990.	1995.	2000.	2005.	2008.	2009.	2010.	2013.
J. Koreja	0.628	0.731	0.894	0.819	0.856	0.874	0.880	0.882	0.891
Tajland	0.503	0.572	0.838	0.649	0.685	0.704	0.710	0.715	0.722
Indonezija	0.471	0.528	0.679	0.609	0.640	0.654	0.670	0.671	0.684
Malezija	0.577	0.641	0.834	0.717	0.747	0.760	0.760	0.766	0.773
Filipini	0.566	0.591	0.677	0.619	0.638	0.648	0.650	0.651	0.660
Hong Kong	0.698	0.775	0.909	0.810	0.839	0.877	0.880	0.882	0.891
Singapur	...	0.744	0.896	0.800	0.840	0.868	0.870	0.894	0.901

4.2. BRIKS i državni kapitalizam

Druga grupa zemalja koje su uspele da se približe najrazvijenim državama jesu “rastuće ekonomije”. Termin “rastuće ekonomije” u literaturu je uveo početkom osamdesetih godina 20. veka Antoan van Agtmael (Antoine van Agtmael), ekonomista Međunarodne finansijske korporacije Svetske banke. Pomenuti pojam autor je definisao u kontekstu ekonomije i nivoa bogatstva, tj. kao države koje su uspele da se popnu na lestvici prihoda po glavi stanovnika sa niskih na srednje prihode (*The Financial Times*, 2006). Drugim rečima, grupu rastućih ekonomija čine zemlje u razvoju koje su svojim razvojnim politikama i postepenom integracijom u međunarodne ekonomske tokove uspele da smanje jaz ekonomske nejednakosti u odnosu na najrazvijenije države.

To približavanje Farid Zakarija (Fareed Zakaria) definiše kao “uspon ostalih” (Zakaria, 2012: 1-5). Pod tim terminom autor podrazumeva do tada neviđeni ekonomski rast koji su pojedine države iskusile širom sveta u poslednje dve decenije. “Uspon ostalih”, po Zakarijevom mišljenju, predstavlja poslednju veliku transformaciju međunarodnih odnosa, koja ne podrazumeva samo smanjenje jaza u kontekstu industrijalizacije i finansija, već i u pogledu obrazovanja, kulture, kvaliteta života.

Postoje različita tumačenja koje države ulaze u tu kategoriju. Najpoznatije i najčešće pominjane liste tih zemalja su liste Međunarodnog monetarnog fonda, “Standard & Poors”, “Dow Jones”, časopisa “The Economist” itd.³¹ Zemlje koje

³⁰ Podaci su preuzeti iz UNDP Human development reports. Dostupno na: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi-table>. Podaci za 1995. godinu su preuzeti iz UNDP Report 1998: 20-21. Dostupno na: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/259/hdr_1998_en_complete_nostats.pdf. Pristupljeno: 10. oktobra 2015.

³¹ Primer pomenutih lista država može se pogledati na sajtu: https://www.djindexes.com/mdsidx/downloads/brochure_info/Dow_Jones_Indexes_Country_Classification_System.pdf. Pristupljeno: 16. oktobra 2015.

zapravo predstavljaju presek tih lista, a ujedno su i najznačajniji i najveći predstavnici rastućih ekonomija su Brazil, Rusija, Indija, Kina i Južnoafrička Republika, tj. države koje čine BRIKS.

Već na prvi pogled uočava se raznolikost tih zemalja i u kontekstu političkog sistema (autoritarni – demokratski) i u pogledu veličine, raspoloživih resursa, ekonomskog značaja, istorije razvoja itd. Sve to je uticalo da svaka od tih država ima osobenosti koje je razlikuju od drugih rastućih ekonomija. Međutim, u literaturi postoji saglasnost da i pored tih različitosti, rastuće ekonomije, tj. njihovi najznačajniji predstavnici, imaju zajedničke karakteristike koje ih izdvajaju kao posebnu, istina vrlo heterogenu grupu, čiji se ekonomski režimi razlikuju od ostalih ekonomskih modela. Takođe, važno je istaći da su najnaprednije rastuće ekonomije globalna ili regionalna politička, društvena i ekonomska čvorišta. Reč je o državama koje imaju velik značaj u funkcionisanju međunarodnog ekonomskog i političkog sistema. Drugim rečima, pomenute sličnosti između tih država možemo u većoj ili manjoj meri podvesti pod zajednički ekonomski model državnog kapitalizma.

Državni kapitalizam može se definisati kao dugoročna strateška politika izbora koja tržište vidi kao sredstvo za ostvarivanje nacionalnih interesa ili, u najmanju ruku, interesa vladajuće elite (Bremmer, 2010: 43). Za razliku od centralno-planske privrede koja je karakterisala komunističke zemlje, u državnom kapitalizmu država ne kontroliše celokupni privredni život, već ima uticaj na njegove najznačajnije segmente. Državni kapitalizam koristi tržište radi ostvarenja svojih političkih i ekonomskih interesa i unutar države i na međunarodnom nivou (*ibidem*: 61). Ako pogledamo praksu međunarodnih odnosa, jasno možemo uočiti, posebno na primerima kineskih i ruskih preduzeća, načine ostvarivanja spoljnopolitičkih ciljeva tih država.

Zbog heterogenosti rastućih ekonomija ne mogu se sa punom preciznošću pobrojati glavne karakteristike tog sistema koje bi važile za svaku zemlju. Međutim, moguće je napraviti najmanji zajednički sadržalac sistema, čije bi prisustvo u zemljama moglo da nas usmeri da zaključimo da je reč o ekonomijama koje primenjuju državni kapitalizam. Karakteristike koje čine taj najmanji zajednički sadržalac su (*ibidem*: 52-75):

1. nacionalna energetska preduzeća (naftne i gasne kompanije);
2. javna preduzeća koja se bave drugim ključnim granama privrede;
3. nacionalni šampioni – povlašćene privatne kompanije;
4. i na kraju, državni investicioni fondovi.

Važan segment ekonomskih režima posmatranih država, kao što je to bilo i u azijskom ekonomskom modelu, imaju i neformalne institucije čiji je zadatak da nadomeste manjkavost pravnog okvira, neefikasnost institucija i birokratije. Autori

poput Saula Estrina i Marte Prevezer (Martha Prevezer) ističu kompatibilnost tih neformalnih pravila i njihovu ukorenjenost u političkim i ekonomskim sistemima (Estrin i Prevezer, 2011: 52-53). Takođe, pomenuti autori ističu dvostruku prirodu posledica postojanja tih institucija. Sa jedne strane, neformalni mehanizmi doprinose koordinaciji između ekonomskih aktera, većoj efikasnosti i fleksibilnosti sistema, dok sa druge strane ti mehanizmi sa sobom nose i problem: korupciju, klijentelizam, preterani upliv politike i političkih interesa u ekonomski sistem (*ibidem*: 60-63).

Uprkos pomenutim manama, primena državnog kapitalizma u zemljama članicama BRIKS-a i drugim rastućim ekonomijama u poslednjih petnaest godina dala je ogromne rezultate koji su za posledicu imali smanjenje ekonomske nejednakosti između tih država i najrazvijenijih zemalja. U prilog tome govore i podaci iz tabela 4 i 5.

Tabela 4. BDP po glavi stanovnika PPP (trenutni međunarodni \$) zemalja državnog kapitalizma³²

	1990.	1995.	2000.	2005.	2008.	2009.	2010.	2013.	2014.
Rusija	8013	5612	6825	11822	20163.6	19386.6	20498	25033	25636
Kina	980	1860	2915	5053	7569.7	8290.1	9239	122196	13217
Brazil	6644	8056	9018	10881	13152.5	13091.3	14117	15726	15838
Indija	1146	1501	1998	2861	3677.7	3963.2	4363	5302	5708
Južnoafrička Republika	6698	7094	7868	9913	11780.6	11521.4	11842	12867	13046

Tabela 5. Indeks ljudskog razvoja (HDI) zemalja državnog kapitalizma³³

	1980.	1990.	1995.	2000.	2005.	2008.	2009.	2010.	2013.
Rusija	...	0.729	0.769	0.717	0.750	0.770	0.770	0.773	0.778
Kina	0.423	0.502	0.650	0.591	0.645	0.680	0.690	0.701	0.719
Brazil	0.545	0.612	0.809	0.682	0.705	0.731	0.730	0.739	0.744
Indija	0.369	0.431	0.451	0.483	0.527	0.550	0.560	0.570	0.586
Južnoafrička Republika	0.569	0.619	0.717	0.628	0.608	0.623	0.630	0.638	0.658

³² Podaci su preuzeti iz baze podataka World Bank Database. Dostupno na: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country>. Pristupljeno: 10. novembra 2015.

³³ Podaci su preuzeti iz baze podataka UNDP Human development reports. Dostupno na: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi-table>. Pristupljeno: 10. oktobra 2015.

Na osnovu ovih podataka jasno se uočava da su te zemlje u periodu od 2000. do 2014. godine gotovo višestruko povećale svoj BDP po glavi stanovnika. Apsolutni rekorder je Kina, koja je za samo 25 godina uspela da svoj BDP po glavi stanovnika uveća gotovo trinaest puta. Izvanredne rezultate te države su ostvarile za veoma kratak period i u pogledu kvaliteta života svojih građana, s tim da je proces tekao sporije u slučaju Južnoafričke Republike.

4.3. *Petrol-monarhije*

Treća grupa država koja je uspela da smanji jaz u ekonomskoj nejednakosti, a pojedine njene članice svrstale su se u najrazvijenije, jesu države članice Saveta za zalivsku saradnju (Oman, Bahrein, Ujedinjeni Arapski Emirati, Saudijska Arabija, Kuvajt i Katar).

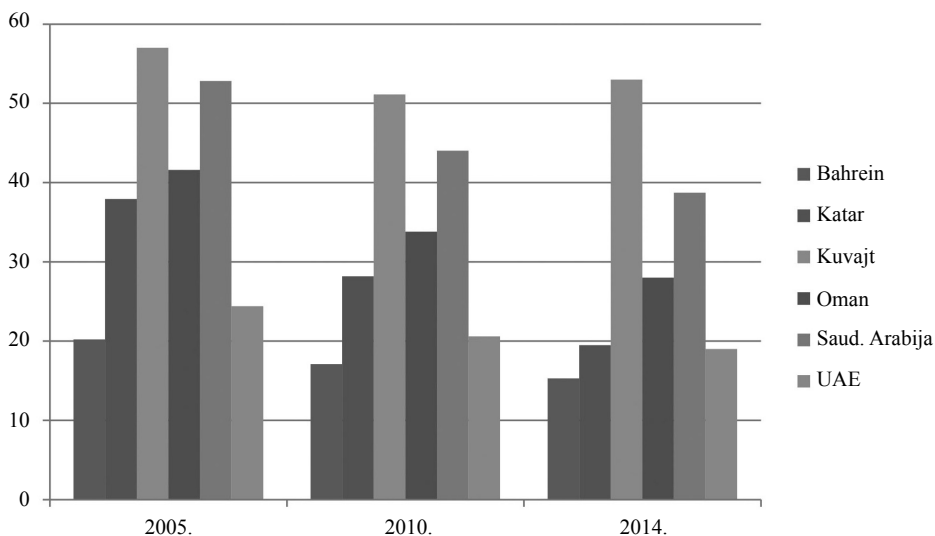
Poput država Jugoistočne i Istočne Azije, zemalja državnog kapitalizma, i države Zaliva imaju autohtone institucionalne ekonomske režime koji su zasnovani na njihovim društvenim, kulturnim, geografskim i političkim osobenostima.

Gradeći svoju teoriju "poznog rentijalizma" na osnovama teorije rentijalističke države, Martin Grej (Martin Gray) objašnjava uspehe u ekonomskom i društvenom razvoju država članica Saveta za zalivsku saradnju u poslednje dve decenije.

Namera teorije poznog rentijalizma jeste da objasni promene u političkoj ekonomiji koje su zahvatile pomenute države u periodu od devedesetih godina 20. veka do danas i da istakne ključne razlike koje ih izdvajaju od drugih rentijerskih država poput Irana ili Venecuele (Gray, 2011: 1-2). Slično Greju i Džon E. Peterson (John E. Peterson) ključni period za razvoj petrol-monarhija, koji naziva trećom transformacijom, smešta u prvu deceniju 21. veka (Peterson, 2009: 2-4). U narednim pasusima pokušaćemo da objasnimo procese, kako na unutrašnjem tako i na spoljnom planu, koji su doprineli ekonomskom i društvenom razvoju, pa samim tim i porastu uloge i značaja petrol-monarhija i njihovih vladajućih dinastija.

Po mišljenju Laure El-Katiri, glavna karakteristika država čuvara, kako ona naziva države zaliva ili petrol-monarhije, jeste izuzetan priliv visokih nefiskalnih prihoda u formi rente nastale od eksploatacije i trgovine nafte, kao i mala homogena populacija (El-Katiri, 2013: 23). Izrazito visoki prihodi od naftne rente i mala populacija kojoj država čuvar distribuira deo tih prihoda omogućili su da država čuvar ima monopolsku poziciju u upravljanju ekonomskim i političkim životom. Drugim rečima, država čuvar predstavlja centralni subjekt u ekonomiji, koji planira, proizvodi i usmerava kapital i resurse (*ibidem*: 25). Zbog odsustva oporezivanja građana, zalivske države čuvari su države sa distributivnom, a ne redistributivnom ekonomijom.

Ostale ključne karakteristike petrol-monarhija, koje ih izdvajaju od zemalja sa državnim kapitalizmom ili ostalih država bogatih izvorima fosilnih goriva, su (Gray, 2011: 23-25):

Grafikon 6. Udeo naftne rente u BDP-u petrol-monarhija (izražen u %) ³⁴

1. odgovorna, ali nedemokratska država – sve poluge vlasti su u rukama vladajuće dinastije – klijentelizam i neopatrimonizam;
2. postepena integracija i otvaranje ka globalnim tokovima – primese protekcionizma;
3. aktivna ekonomska razvojna politika;
4. energetski sektor kao motor razvoja, a ne energocentrična ekonomija;
5. država preduzetnik – strukture državnog kapitalizma;
6. država koja dugoročno planira – postojanje dugoročnih strategija razvoja;
7. aktivna i inovativna spoljna politika.

Gotovo sve države Zaliva, u većem ili manjem stepenu, u prvoj deceniji 21. veka doživele su tranziciju od država rentijera ka poznom rentijerskom modelu u kom je država više okrenuta preduzetništvu, podržava i preuzima vodeću ulogu i odgovornost za razvoj (*ibidem*: 20). Ono u čemu se pomenuti autori takođe slažu, a što predstavlja i tezu koja se zastupa u ovom radu, jeste da je diversifikacija ekonomije u cilju smanjenja zavisnosti od eksploatacije izvoza sirove nafte i gasa glavno obeležje procesa koji je doveo do ekonomskog razvoja petrol-monarhija. Ili, kako je

³⁴ Podaci su preuzeti iz baze podataka Svetske banke. Dostupno na: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=MEA>. Pristupljeno: 12. septembra 2016.

to istakao Martin Hvidt, doprineo da zalivske ekonomije pređu put od trgovačkog društva do uslužnog i industrijski sofisticiranog društva (Hvidt, 2009: 404). U prilog toj tezi govore i podaci Svetske banke o udelu naftne rente u BDP-u tih država. Iz grafikona 6 možemo jasno videti da sve petrol-monarhije u periodu od 2005. do 2014. godine beleže pad udela naftne rente u svom BDP-u. Najveće smanjenje zavisnosti od naftne rente u tom periodu ostvario je Katar, čiji se udeo te rente u BDP-u smanjio sa 37.9% u 2005. godini na 19.5% u 2014. godini. Zatim slede Saudijska Arabija i Oman sa smanjenjem udela naftne rente u BDP-u od 14.1% i 13.6%. Najmanji napredak u tom pogledu ostvario je Kuvajt sa svega 4% smanjenja u posmatranom periodu.

Diversifikacija je složen i sveobuhvatan društveni proces koji transformiše državu koja je zavisna od eksploatacije energenata, u ovom slučaju nafte ili gasa, u društvo sa više izvora prihoda koji potiču iz primarnog, sekundarnog i tercijarnog sektora i u kojima participira/učestvuje većina populacije (Hvidt, 2013: 10).

Mere diversifikacije koje su primenjene od strane vlasti u zemljama Zaliva mogu se razvrstati na:³⁵

1. razvoj društvene i fizičke infrastrukture – izgradnja infrastrukture, unapređenje obrazovanja i zdravstva;
2. razvoj kapitalno-intenzivne industrije koja koristi regionalne komparativne prednosti u fosilnim gorivima – razvoj hemijske industrije i industrije čelika i aluminijuma;
3. razvoj drugih industrijskih sektora, tj. proizvođačkih kapaciteta nenaftnim granama industrije – tekstilna, elektronska i prehrambena industrija, kao i industrija građevinskog materijala itd.;
4. razvoj ostalih sektora proizvodnje i usluga – poljoprivredni sektor, trgovina, bankarstvo, finansijske usluge, turizam, nekretnine, transport itd.;
5. smanjenje direktne uloge javnog sektora kao motora ekonomskog rasta – privatizacija i strane direktne investicije.

Takođe, važan segment diversifikacije ekonomija država Zaliva jeste njihovo učešće na međunarodnim finansijskim tržištima u vidu preuzimanja ili spajanja kompanija i suverenih investicionih fondova iz tih zemalja sa najznačajnijim transnacionalnim korporacijama.

³⁵ *Ibidem*: 12. Razloge za preduzete mere diversifikacije i strukturnih reformi u petrol-monarhijama treba tražiti u svesti političkih elita tih država o ograničenosti izvora fosilnih goriva, ranjivosti na oscilacije njihovih cena, sve kompleksnijim izazovima kao posledicama globalizacije, kao i težnji da se u zemljama Zaliva obezbedi ekonomski i društveni prosperitet i nakon naftne ere.

U tabelama 6 i 7 navedeni su podaci koji svedoče o razvojnim dostignućima zemalja članica Saveta za zalivsku saradnju. Naime, te zemlje su za samo nekoliko decenija uspele da pređu put od siromašnih i nerazvijenih država do jednih od najbogatijih zemalja.

Tabela 6. BDP po glavi stanovnika PPP (trenutni međunarodni \$) petrol-monarhija³⁶

	1990.	1995.	2000.	2005.	2008.	2009.	2010.	2013.	2014.
Bahrein	22879.1	31529	35792.8	39770.8	40843.8	39343.2	39423.6	43289.3	45478.9
UAE	74016.4	77466.4	84974	84337.5	69123.7	59099.8	56244.9	63116.6	66009.3
Saudijska Arabija	22843.1	25755.4	28013.2	34552.3	41853.1	41897.9	43351.7	50585.1	51924.3
Katar	46200	55600	88998.9	104078.3	118513.1	116703.6	124272.7	140296.1	146177.7
Kuvajt	24500	58116.1	58902.4	83700.9	88247.5	77579.9	72202.3	76886.1	70700
Oman	22645.2	28090.4	35287.9	36972.7	44900.8	46098.8	45884.9	40121.7	43.800

Tabela 7. Indeks ljudskog razvoja (HDI) petrol-monarhija³⁷

	1980.	1990.	1995.	2000.	2005.	2008.	2009.	2010.	2013.
Bahrein	0.677	0.729	0.760	0.784	0.811	0.810	0.810	0.812	0.815
UAE	0.640	0.704	0.760	0.797	0.823	0.832	0.830	0.824	0.827
Saudijska Arabija	0.583	0.662	0.700	0.744	0.773	0.791	0.800	0.815	0.836
Katar	0.729	0.756	0.790	0.811	0.840	0.855	0.850	0.847	0.851
Kuvajt	0.702	0.723	0.750	0.804	0.795	0.800	0.800	0.807	0.814
Oman	0.733	0.714	0.730	0.780	0.783

5. Zaključak

Iako je u poslednjih nekoliko godina sklonjen sa centralne pozornice interesovanja struke i medijske javnosti, da li zbog tvrdnje o prevaziđenosti tog problema ili zbog akcentovanja drugih formi nejednakosti, koncept međunarodne ekonomske nejed-

³⁶ Podaci su preuzeti iz baze podataka Svetske banke (World Bank Database). Dostupno na: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country>. Pristupljeno: 10. novembra 2015.

³⁷ Podaci su preuzeti iz baze podataka UNDP Human development reports. Dostupno na: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi-table>. Pristupljeno: 10. oktobra 2015. Podaci za 1995. godinu su preuzeti iz UNDP Report 1998: 20-21. Dostupno na: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/259/hdr_1998_en_complete_nostats.pdf. Pristupljeno: 10. oktobra 2015.

nakosti i dalje zauzima jedno od vodećih mesta u proučavanju međunarodnih ekonomskih odnosa i međunarodne političke ekonomije.

Na osnovu argumenata i podataka iznetih u radu može se zaključiti da je ekonomska nejednakost u razvoju između država kompleksan, dvosmeran i dinamičan proces i da se ne mogu donositi uopštene ocene o nejednakosti ili jednakosti, već da se mora više naučne pažnje posvetiti istraživanju tih pojava.

Kompleksnost koncepta nejednakosti oslikava se u nužnosti da se podjednako uvažavaju i relativna i apsolutna međunarodna nejednakost, odnosno u tome što se oslanjanjem samo na jedan od ta dva oblika iskrivljuje stvarna slika stanja. Dvosmernost međunarodne ekonomske nejednakosti se ogleda u tome da se paralelno odvijaju pozitivni i negativni trendovi u okviru tog koncepta. Drugim rečima, istovremeno postoje države koje uspevaju da u pogledu ekonomskog razvoja sustignu najbogatije države, i zemlje koje za njima sve više zaostaju. Da li će se ekonomska nejednakost povećavati ili smanjivati zavisice od dominantnosti pozitivnog ili negativnog trenda, odnosno od broja država koje uspevaju da se približe najrazvijenijim zemljama. Dinamičnost tog procesa vidi se u stalnim promenama u kretanju indikatora kojima se meri međunarodna ekonomska nejednakost, tj. u promenama statusa/pozicije zemalja u odnosu na najbogatije države u kratkoročnom ili srednjeročnom periodu.

Takođe, iz argumenata i podataka koje smo prezentovali u ovom članku jasno se može zaključiti da je određeni broj država uspeo da smanji jaz u razvoju, što je uticalo da u poslednjih deset godina pozitivan trend, pre svega u kontekstu kretanja Gini indeksa, bude značajniji od negativnog. Ipak, to ne menja činjenicu da je međunarodna ekonomska nejednakost u svetu i regionima i dalje relativno visoka (izuzeci su Evropa i Severna Amerika – najrazvijeniji delovi sveta), kao i da je većina zemalja u razvoju ostala van pozitivnog trenda.

Ključ uspeha država koje su se približile najrazvijenijim zemljama treba tražiti u njihovim ekonomskim institucionalnim režimima i politikama koje su zasnovane na njihovim komparativnim prednostima i stvarnim društvenim, ekonomskim i političkim potrebama. U prilog tim državama išli su i događaji/procesi u najrazvijenijim zemljama poput finansijskih kriza iz 2008. i 2010. godine te gotovo višedecenijska stagnacija japanske ekonomije. Pomenute krize i problem japanske ekonomije doprineli su da napredak navedenih zemalja u razvoju bude značajniji za procese međunarodne nejednakosti nego što bi to inače bio.

Međutim, održivost tog trenda koji su odredile pomenute grupe država je upitna. Naime, u narednim godinama za očekivati je da će doći do znatnog oporavka ekonomija zemalja članica Evrozone i Evropske unije, što je već slučaj sa privredom Sjedinjenih Američkih Država. Takođe, u bliskoj budućnosti može se očeki-

vati da će japanska privreda usled ekonomskih podsticaja koje sprovodi japanska vlada početi ponovo da raste.

Sa druge strane, godine 2014. i 2015. u kontekstu međunarodnih ekonomskih odnosa obeležilo je usporavanje ekonomija pojedinih vodećih zemalja u razvoju. Razloge usporavanja ne treba tražiti u samim ekonomskim institucijama tih država, već u faktorima poput vojnih intervencija, političke nestabilnosti, uvođenja sankcija, kao i pada cene najvažnijih energenata na međunarodnom tržištu. Izuzetak predstavlja kriza poverenja investitora u kinesko finansijsko tržište, što je za posledicu imalo manji ekonomski rast od očekivanog. Drugim rečima, samo će određeni broj zemalja koje su navedene u poslednjem delu rada u bliskoj budućnosti zadržati postojeću poziciju ili će je dodatno unaprediti u odnosu na najrazvijenije države, dok će se ostale zemlje pridružiti većini zemalja u razvoju, čiji odnos sa najrazvijenijim državama karakteriše produblјivanje ekonomske nejednakosti.

Stoga se može zaključiti da se u godinama koje dolaze može očekivati jačanje negativnih tendencija u pogledu međunarodne ekonomske nejednakosti. Te negativne tendencije povezane su sa povećanjem broja država koje zaostaju u razvoju za najbogatijim državama. Drugim rečima, može se očekivati da će doći do značajnog daljeg produblјivanja ekonomskog jaza između država, tj. povratak trenda koji je karakterisao međunarodnu ekonomsku nejednakost do 2005. godine.

LITERATURA

- Arner, Douglas W. i Michael W. Taylor. 2009. Global Financial Crisis and the Financial Stability Board: Hardening the Soft Law of International Financial Regulation. *UNSWLJ* 32: 488-513.
- Asemoglu, Daron i Džeјms A. Robinson. 2014. *Zašto narodi propadaju*. Clio. Beograd.
- Autor, David H., Lawrence F. Katz i Melissa S. Kearney. 2008. Trends in US wage inequality: Revising the revisionists. *The Review of Economics and Statistics*, 90, 2: 300-323.
- Bohle, Dorothee. 2010. The Crisis of the Eurozone. *EUI Working Paper RSCAS 2010/77*: 1-12.
- BPS-Statistics Indonesia, Bappenas and UNDP Indonesia. 2001. *Indonesia Human Development Report, Towards a New Consensus: Democracy and Human Development in Indonesia*. BPS-Statistics Indonesia, Bappenas and UNDP Indonesia. Džakarta.
- Bremmer, Ian. 2010. *The End of the Free Market*. Portfolio. New York.

- Claessens, Stijn i Ms Laura E. Kodres. 2014. *The regulatory responses to the global financial crisis: some uncomfortable questions*. No. 14-46. International Monetary Fund.
- Crotty, James. 2009. Structural causes of the global financial crisis: a critical assessment of the 'new financial architecture'. *Cambridge Journal of Economics*, 33, 4: 563-58.
- Dowrick, Steve i Muhammed Akmal. 2005. Contradictory Trends in Global Income Inequality: A Tale of Two Biases. *Review of Income and Wealth*, 51, 2: 201-229. Dostupno na: <http://onlinelibrary.wiley.com.gate2.library.lse.ac.uk/doi/10.1111/j.1475-4991.2005.00152.x/abstract>.
- Dragičević, Ognjen. 2013. "Uloga međunarodnih finansijskih institucija u podsticanju međunarodne nejednakosti – delovanje Međunarodnog monetarnog fonda u Južnoistočnoazijskoj krizi iz 1997. godine". Master teza, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu. Beograd.
- Džuverović, Nemanja. 2013. *Ekonomski faktori oružanih sukoba: Povećanje ekonomskih nejednakosti kao uzrok sukoba unutar država*. Službeni glasnik i Jugostok XXL. Beograd.
- El-Katiri, Laura. 2013. The Guardian State And Its Economic Development Model. *The Journal of Development Studies*, 50, 1: 22-34; doi: 10.1080/00220388.2013.849340.
- Estrin, Saul i Martha Prevezer. 2011. The role of informal institutions in corporate governance: Brazil, Russia, India, and China compared. *Asia Pacific Journal of Management*, 28, 1: 41-67.
- FAO. 2006. http://www.fao.org/docs/up/easypol/329/gini_index_040en.pdf. Pristupljeno: 3. novembra 2013.
- Fein, Melanie L. 2010. Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act: 1-30. Dostupno na: Social Science Research Network: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1357452. Pristupljeno: 12. septembra 2016.
- Firebaugh, Glenn. 2003. *The new geography of global income inequality*. Harvard University Press. Harvard.
- Fischer, Stanley. 1998. The Asian Crisis: A View From the IMF. U: *Midwinter Conference Of The Bankers' Association For Foreign Trade*. Dostupno na: <http://www.imf.org/external/np/speeches/1998/012298.htm>. Pristupljeno: 10. novembra 2015.
- Fukao, Kyoji. 2013. Explaining Japan's Unproductive Two Decades. *Asian Economic Policy Review*, 8 (2): 193-213; doi: 10.1111/aepr.12020.
- Goldsmith, William i Edward Blakely. 2010. *Separate societies: Poverty and inequality in US cities*. Temple University Press. New York.
- Gray, Martin. 2011. A Theory of 'Late Rentierism' in the Arab States of the Gulf. *Centre for International and Regional Studies Occasional Paper (CRIS)*, 7: 1-44.

- Haggard, Stephan. 2004. Institutions and Growth in East Asia. *Studies in Comparative International Development*, 38 (4): 53-81; doi: 10.1007/bf02686328.
- Horioka, Charles Yuji. 2006. The Causes of Japan's 'Lost Decade': The Role of Household Consumption. *Japan and the World Economy*, 18 (4): 378-400; doi: 10.1016/j.japwor.2006.03.001.
- Hvidt, Martin. 2009. The Dubai model: An outline of key development-process elements in Dubai. *International Journal of Middle East Studies*, 41, 3: 397-418.
- Hvidt, Martin. 2013. *Economic diversification in GCC countries: past record and future trends*. Kuwait Programme on Development, Governance and Globalisation in the Gulf States, 27. London School of Economics and Political Science. London.
- Ito, Takatoshi i Frederic S. Mishkin. 2006. Two decades of Japanese monetary policy and the deflation problem. U: Takatoshi, I. i Rose, K. A. (ur.): *Monetary Policy with Very Low Inflation in the Pacific Rim, NBER-EASE, Volume 15*. University of Chicago Press: 131-202.
- Jackson, Gregory i Richard Deeg. 2006. How Many Varieties Of Capitalism? Comparing The Comparative Institutional Analyses of Capitalist Diversity. *MPiG Discussion Paper No. 06/2*: 1-47. Dostupno na SSRN: doi: 10.2139/ssrn.896384.
- Kotz, David M. 2009. The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism. *Review of Radical Political Economics*, 41 (3): 305-317; doi: 10.1177/0486613409335093.
- Milanovic, Branko. 2005. *Worlds apart: measuring international and global inequality*. Princeton University Press. Princeton, N.J.
- Milanovic, Branko. 2006. Global income inequality: What it is and why it matters. *World Bank Policy Research Working Paper No. 3865*.
- Milanovic, Branko. 2012. Global inequality recalculated and updated: the effect of new PPP estimates on global inequality and 2005 estimates. *The Journal of Economic Inequality*, 10 (1): 1-18.
- Muto, Ichiro, Nao Sudo i Shunichi Yoneyama. 2013. *Productivity slowdown in Japan's lost decades: how much of it is attributed to financial factors?*. No. 28. CEPRE-MAP.
- Obstfeld, Maurice i Kenneth Rogoff. 2009. Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes (December 2009). *CEPR Discussion Paper No. DP7606*. Dostupno na: SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1533211>.
- Peterson, John E. 2009. Life after oil: economic alternatives for the Arab Gulf States. *Mediterranean Quarterly*, 20, 3: 1-18.
- Ravallion, Martin. 2004. Competing Concepts of Inequality in the Globalization Debate. *World Bank Policy Research Working Paper No. 3243*.
- Rejnhart, Karmen i Kenet Rogof. 2011. *Ovog puta je drugačije*. JP Službeni glasnik. Beograd.

- Salvatore, Dominick. 2007. Growth, international inequalities, and poverty in a globalizing world. *Journal of Policy Modeling*, 29: 635-641.
- Singh, Ajit. 1998. Asian Capitalism and the Financial Crisis. *New School for Social Research CEPA Working Papers Series III*, No. 10, August.
- Stewart, Frances, Graham K. Brown i Luca Mancini. 2005. Why horizontal inequalities matter: some implications for measurement. *Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity. CRISE Working Paper No. 19.*
- Stiglitz, Joseph E. 2010. The Financial Crisis of 2007–8 and Its Macroeconomic Consequences. U: Griffith-Jones, S., Ocampo, J. A. i Stiglitz, J. E. (ur.): *Time For A Visible Hand: Lessons From the 2008 World Financial Crisis*. Prvo izdanje. Oxford University Press. Oxford: 19-49.
- Stiglitz, Joseph E. 2015. *The great divide: unequal societies and what we can do about them*. WW Norton & Company Inc. New York.
- The Financial Times*. 2006. “The Long View: How Adventurous Are Emerging Markets?”. Dostupno na: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/be77e600-605f-11db-a716-0000779e2340.html#axzz3g8nm2z5O>. Pristupljeno: 15. oktobra 2015.
- United Nations Development Programme (UNDP). 2013. Human Development Report 2013 – The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World. Dostupno na: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf. Pristupljeno: 10. novembra 2015.
- Vieira, Sergio. 2012. Inequality on the Rise? – An Assessment of Current Available Data on Income Inequality, at Global, International and National Levels. U: *WESS 2013*, 7. Dostupno na: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_bg_papers/bp_wess2013_svieira1.pdf.
- Zakaria, Fareed. 2012. *The Post-American World – And the Rise of the Rest*. Drugo izdanje. Penguin Books. London.

Internetski izvori

World Bank Database. Dostupno na: <http://data.worldbank.org/indicator>

International Monetary Fund Data. Dostupno na: <http://www.imf.org/en/data>

UNDP – HDI Data: Dostupno na: <http://hdr.undp.org/en/data>

CIA The World Factbook. Dostupno na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

Ognjen Dragičević

THE CONTEMPORARY TRENDS OF INTERNATIONAL
ECONOMIC INEQUALITY

Summary

This article presents results of the research in contemporary trends of international economic inequality. The author argues that international economic inequality is a bidirectional and complex concept. The bidirectionality and complexity of the concept is reflected in the fact that there are countries that concurrently converge to or diverge from the most developed countries in terms of their economic development. The key finding presented here is the rise of economic inequality between countries, especially between the poorest and the richest countries. The exceptions are some countries that have made significant progress in the period from 2000 to 2014 in reducing the economic inequality in comparison to the richest countries. The most important factors that have contributed to their progress are distinctive economic institutions and development policies of those countries, as well as the effects of the financial crisis since 2007-2008, which caused a decade-long stagnation in the most developed parts of the world.

Keywords: International Economic Inequality, Economic Development, Economic Institutions, Financial Crises, Developing Countries

Kontakt: **Ognjen Dragičević**, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Jove Ilića 165, 11 000 Beograd, Srbija. E-mail: dragichevic.ognjen@gmail.com